

PRIKAZ KNJIGE ILIJE KAJTEZA „MISAO I KOSMOS – ČOVEK U POTRAZI ZA SMISLOM ŽIVOTA“

Miloš Knežević
Institut za političke studije, Beograd

Ilija Kajtez, *Misao i kosmos – čovek u potrazi za smislom života*, Dobrotoljublje, Beograd, 2018, 505 str.

U stvaralačkoj ličnosti Ilije Kajteza (Drvar, 1961) na neobičan način su spojene dve dimenzije ljudske prakse, poetička i misaona sa vojnom i vojničkom. Poreklo često snažno utiče na ljudsku i stvaralačku sudbinu a često je i opredeljuje. Kajtez je krajišnik, sa prostora većito izloženim sukobnim i migracionim pritiscima, teškoj sudbini ratova i ratovanja, mučnih seoba, izгона i gubitka zavičaja.

Poput mnogih generacija predaka i savremenih sunarodnika, zlehuda sudbina destrukcije ga je pogodila 90-ih, rodno selo mu je spaljeno,

ognjišta porušena. Pre toga, kolonizovanje u Vojvodinu, pa povratak u Bosnu i Hrvatsku, gde se školovao a kasnije i službovao kao vojno lice, te kasnija nevoljna promena mesta boravišta, sve to u nizu bila je samo završnica duge drame izгона.

U mirnom dobu odvijalo se školovanje u Vazduhoplovnoj gimnaziji u Mostaru, pa Vazduhoplovnoj vojnoj akademiji u Zadru, najzad na Filozofskom fakultetu u istom dalmatinskom mestu. Kajtez – vojnik po pozivu i filozof po naklonosti i zvanju – kao nesuđeni vojni pilot.

Rat ga je 1991. zadesio u Zadru, sve ostalo je poznato: opšta i lična istorija učesnika i svedoka secesionih zbivanja u godinama secesionog nestanka druge Jugoslavije. Sledi dolazak u Beograd gde je u činu kapetana postao predavač filozofije i sociologije na Vojnoj akademiji. Brani doktorat na FPN-u na temu „Radikalizam i žrtve – slučaj oktobarske revolucije“. Postaje načelnik katedre društvenih nauka i profesor na Fakultetu bezbednosti na predmetu „Doktrine nenasilja“ (2008–2013).

Istovremeno radi na istraživačkim projektima, piše i objavljuje članke, studije, monografije, do sada pet knjiga: *Smisao i trag – filozofski eseji* (2000); *Revolucionarno nasilje - himna slobodi ili apologija zla* (2009); *Mudrost i mač – filozofi o tajnama rata i mira*

(2012); *Čovek i tajna* (2015); *Misao i kosmos* (2018). Njegova naučna, tj. teorijska interesovanja širokog raspona kreću se u domenima vojnih, politikoloških, geopolitičkih, defencoloških, istorijskih i kulturoloških nauka. Ukratko, kao vojnik po primarnom obrazovanju Kajtez je neodoljivo sklon književnosti i filozofskom mišljenju.

No, i pored predočenih biografskih podataka Ilija Kajtez, svakako nije svakidašnja pojava u ovdašnjim u mnogo čemu nenadahnutim društvenim naukama. Onda i tamo kada i gde vojnička sklonost ka jasnoći i nedvosmislenim iskazima volje zahteva brzo i odlučno dejstvo, Kajtez u svom misaonom pristupu razaznaje omaglice na horizontu života. To što privid jasnoće većinu ume da omami i zanese u stranu od obistinjavajuće staze života autora nimalo ne suspreže u čuđenju nad bezdanim tajnama sveta.

Već i naslov knjige Ilije Kajteza *Misao i kosmos* upućuje na odblesak dva nedogledna okeana: onog unutrašnjeg čiji talasi zapljuskuju obale uma, i; onog spoljašnjeg koji se umu na krhkom kopnu ega predmeće kao objekt vazda zapitane radoznalosti. Dve opštosti svakako najvišeg reda i obuhvata, mišljenje sveta i svet mišljenja, u autorovom intelektualnom kaleidoskopu prelamaju se čas čudesno, čas čudnovato, čas čudovišno, kao neiscrpno vrelo života poteklo u bezbroj slivajućih pravaca.

Misaonu Odiseju, u ovoj i prethodnim knjigama, Ilija Kajtez je započeo i završio na istom onom rovitom mestu na kome je bio i Platon i svi filozofi posle njega. Čovek je urođen u svet u kome kadšto očarano i zbunjeno deluje čudeći se drugom i drugima, ili se, pak, sebi čudno snalazi, iz moranja ili nemoranja, svejedno. Ukratko i naširoko, izvan domašaja potpunog i konačnog razumevanja: svet je neminovno mesto neprestanog čuđenja. No, sporadična zapanjenost nad čudima sveta ne označava svakad i jalovu nemoć odgovora na odsudna pitanja egzistencije. Jer, odgovori na upite šta je u uzročnoj suštini iza stvarnog i šta je mimo varki odista stvarno dolaze iz stečenog znanja, mudrosti i vere.

Ilija Kajtez se u knjizi *Misao i Kosmos* ne libi uvida da bi uljuđeno biće trebalo da živi kroz mišljenje i misli život u brodećoj neodmaklosti duše i tela, u nerazdvoju uma i sveta. Drevnu preporuku prožimanja *rei et inintellectus* autor shvata tek kao plodnu mogućnost, ideal oumljenja kome je potrebno delatno težiti, a ne kao puko ostvarenje u prostom dosegu svakodnevlja. Otuda se kroz brojne stranice Kajtezove knjige prepliću monološke i dijaloške niti sazajnog tkanja. Osetiti stvari u zastoju i bića u pokretu, zaogrnut tumačenjima spoznati njihov smisao - to je smer koga se valja pridržavati.

Odatle je autor uveren u isceliteljsku moć sokratovskih razgovora. Ne ispraznog nadgornjavanja već učenog i umnog dijaloga. Razmena misli koja pobuđuje rast istinolikog demonstirana je u mnogim od tridesetak poglavlja knjige. Suprotstavljena su stanovišta suptilne duhovnosti i grubi materijalizam, zapravo zavodljivost koristoljublja i vulgarnog hedonizma sa asketizmom moralnih spoznaja i moralno usklađenog života. Autor u brojnim prizorima prijateljskih razgovora predočava prednosti istrajno oduhovljenog delanja nad lakoumnim pokliznucima po uglačanim površinama varljive stvarnosti. Realnost privida se, doduše, mora uvažavati ali svakako ne i njegov sazajni i moralni primat. Zato se autor ne odriče potrage, ne bi li i u profanom životu pronašao ono što je u sakralnosti vere objavljeno – prvi i poslednji uzrok, potonju svrhu, krajnji smisao ljudskog bivanja na zemaljskom šaru.

To je neiscrpna ontološka pobuda u vertikalnom vrtloženju koja Kajteza u naraciji knjige drži u nebezbednoj blizini najdaljeg, na dohvat od nedokučivog. Zbivanje ljudi, veličanstveni događaj čoveka, čovečno kao prirodno i prvorodno jeste ono što nadahnjuje. U Kajtezovom štivu promiču i ocrtavaju se: list jasike, igra svetlosti i senke, sta-

rac na kiši, trag, sporedni put, lualica, mesto za počinak, san duše, skladnosti i rogo-
batnosti svakodnevlja ... To su, ujedno, naslovi nekih od poglavlja knjige koja upućuju
čitaoca na odredišta i ishodišta autorovih mitopoetičkih i filozofskih interesovanja. On
ih crpi i pronalazi podjednako u najmanjem i najvećem, u iščekavajuće sitnom i nadi-
majuće krupnom u istom poetičkom i ontološkom statusu čarolije postojanja. A malo
šta može biti iznad ili više od toga.

Kako god, na stranicama knjige *Misao i kosmos* autor ne ispoljava ni više ni manje od
početnog začudnog impulsa, budući da je osećajima zasićeno čuđenje dovoljno za mar-
kar početnu impresiju i ekspresiju sveta. Čoveku koji se čudi svet je tajna, i to fundamen-
talna; u prapočetku, savremenom segmentu trajanja i, najzad, u slučenom ishodu, ma
kako nelagodan bio. I pre razmaha čuđenja postoje, doduše, pritajeni osećaji; čuđenjem
oni rastu i traju; saznanjem oni ne nestaju već pretrajavaju prijemčivi za nove spoznaje.
Čovek je, dakle, uvek pred zatajenošću sopstvenog bića u golemom biću koje ga nadila-
zi. Medijum ospoljenja tajne jestva je jezik koji je i sam tajanstven.

Autor je, uostalom, sopstveno filozofsko shvatanje tajne u ontološkim i gnoseološkim
dimenzijama izrazio u prethodnoj knjizi *Čovek i tajna* (2015). U ovoj knjizi je otišao korak
dalje povezujući pojnost tajne sa svrhom i smislom trajanja. No, za autora tajna sveta
sadržana je u ovostranim i onostranim znacima božjeg prisustva. Ma koliko sumnjao u
podudarnost opažane pojavnosti i nesaznatog smisla pojava autor veruje u božju promi-
sao, naduzročnosti suštine i suštastva koju oličava Svestvoritelj. U tom pogledu Ilija Kaj-
tez nije samo religiozno intoniran pisac, već i merodavni religijski mislilac.

U središtu njegove pažnje su stanja i pojave najveće važnosti: vera i nada, istina i
sloboda, dobro i zlo, starenje i nemoć, bolest i, konačno, smrt. Hrišćanska revnost pisca
koja se celovito ispoljava u knjizi naročito je osetna u poglavljima „Krsna slava“, „Sveti
Sava“, „Blagosloveni zvuci beskraja“, „Hristolika ljubav“, „Manastir Žiča i molitve Svetog
Save“. Ti delovi knjige sugestivno upućuju čitaoca na tesnu vezu autora sa srpskom isto-
rijom i njegovu uronjenost u pravoslavlje. Kajtez je, zapravo, iskreno upućen na svetosa-
vlje kao nacionalnu versku, crkvenu i teološku tradiciju, u stvari, na životne mogućnosti i
potrebu pravoslavlja kao pravoživljenja.

Knjiga *Misao i kosmos* Ilije Kajteza izatkana je narativnim predivom ispovedanja i
propovedanja. Preplet diskurzivnih niti označava duboko lično ispoljavanje ali na bitno
različite načine. Ispovedni ton zasnovan je na autorefleksivnom prikazu vlastitih dvojenja
i nedoumica ali i njihovih mogućih razrešenja. Ispoved duboko ličnog ne ističe pretenziju
ubeđivanja ni u šta, osim u najbolju nameru očovečenja i olakšavajuću verodostojnost
iskrenosti.

Ispoved, međutim, uključuje i sve one koji je, na razne načine primaju, na primer čita-
oce. Oni mogu da je prihvate i budu očarani autorskim razodevanjem od odore oholosti i
taštine; ili da je nedovoljno uvereni, naprosto ne prihvate. Ispoved isključuje samozataji-
vanje, egoizam, narcizam i sve vidove samodopadljivosti. Ona jeste izraz katarzične
skromnosti na propustljivoj granici skrušenosti.

Kako god, nesebična ispovedna nit često ima uslišujuće čak molitvene premise. Ispo-
vedanje, dakle, nije samo odavanje upitnih tajni sopstva nesaznajnih bez ostatka, nego i
emotivno iščekivanje uviđajnog i uosećavajućeg odziva onih koji shvataju enigmnu sveta u
njegovoj neprevladanoj enigmatičnosti. Pre spoljašnje simpatije onaj koji se samopropitu-
je očekuje empatiju za postupke u svom ispovednom žiću.

Pretpostavka Kajtezovog pisanja u prvom licu jednine podrazumevala je autobiografski i dnevnički, svakako personalistički pristup pod raznolikim uticajima: stoičke etike, filozofije senzualizma i egzistencijalizma, religijske filozofije te filozofije života. Ali ti napajajući uticaji nisu oblikovani izričito, pogotovu ne na način pripadanja i pobornišva; naprotiv u ishodu oni više nalikuju gustoj mislotvornoj krošnji koja svoje korene ima u raznovrsnim sagledavanjima bitnih problema na tlu ljudskog života. Topli ispovedni ton koji na stranicama knjige *Misao i kosmos* neguje Ilija Kajtez pokazuje da on zarad tobožnje objektivnosti nije želeo da se izmesti u hladnu negaciju sopstvenog sveta.

Za njega je utopljena subjektivnost sažimajuće mesto mnogih tokova egzistencije. Otuda autor intenzivira subjektivne doživljaje istine i laži, slobode i ropstva, pravde i nepravde, vere i nade, dobra i vrline, mržnje i zla, rata i mira, uzajamnosti i odbojnosti, ljubavi i uvek nanovo - prijateljstva. Kajtez u Senekinom i Ciceronovom duhu naročito drži do životne vrednosti prijateljstva za koju misli da je „začaran, uzvišen, dubok i magičan pojam“. Odista, reč je o brojnim pasusima koji u poglavljima knjige u montenjevskom i maniru Bele Hamvaša dosežu formu uspešnih eseja.

U propovednoj dimenziji, koja se mestimično oseća u knjizi, Kajtez diskretno uverava u verodostojnost poruka svetosavskog pravoslavlja. No, autorov neizostavni moralizam nije tendenciozan, niti propagandno ubeđujući već je, mimo direktnih namera, misaono uporišan i etički orijentisan. Autor je, naime, ubeđen da se tek prihvatanjem praktične vrednosti postavljenih ideala omogućuje ispravljanje i poboljšanje neidealne zbilje a moralnim usavršavanjem, možda, i menjanje sveta.

U tom pogledu primetno je Kajtezovo nadahnuće idejama iz domaće religijske i teološke baštine, naročito onih iz dela Sv. Save, Petra Petrovića Njegoša, Nikolaja Velimirovića, Justina Popovića, starca Tadeja, patrijarha Pavla, Vladete Jerotića.

Ipak, potrebno je podsetiti da nije prošlo mnogo vremena od kada se u porastu pravoslavne religioznosti u tranzicionim uslovima obnovio jedan do maločas skoro zaboravljeni način mišljenja. Oblikovao se izvestan svetonozor u kome se društveni fenomeni posmatraju i tumače kroz religioznu, religiološku i teološku optiku. No, osim pravoslavnih publicista u javnost su stupili i naučnici dubokih religioznih uverenja. Pokazalo se da je takav pristup društvenim pojavama i problemima ljudske egzistencije bio ne samo moguć nego i neophodan. Respektivna intelektualna sazdanja su, naime, bila moguća i sa čvrstih temelja vere, a da nije bila potrebna uproščena propedeutika ili napadna apologija. Put vere kojim se do maločas ređe išlo pobuđivao je usklađivanje sa vrednostima hrišćanske pravoslavne etike. Upravo to u knjizi *Misao i Kosmos* čini Ilija Kajtez.

Ilija Kajtez je pasionirani čitalac, pomni proučavalac mnogih štiva. Pišući knjigu *Misao i kosmos* autor je pažljivo, shodno sopstvenim merilima i ukusu, odabrao najbolje moguće društvo, mislioce kakvi su: Heraklit, Sokrat, Platon, Aristotel, Sv. Avgustin, Paskal, Kant, Hegel, Kjekegor, Dostojevski, Niče, Tolstoj, Karlajl, Renan, Solovjev, Frojd, Berdajev, Bloh, Rasel, Hajdeger ...

Na stranicama knjige su, takođe, prikazani snažni duhovi, neprevaziđeni umetnici i književnici, pronalazači i izumitelji, mudraci i geniji, proroci, sveci, osnivači religija: Hrist, Buda, Konfučije, Muhamed, Leonardo, Mikelandelo, Šekspir, Njutn, Gete, Tesla ...

Iz strane u stranu autor predočava i misli znamenitih ljudi ovog podneblja: Petra Petrovića Njegoša, Nikolaja Velimirovića, Justina Popovića, Miloša Đurića, Ive Andrića, patrijarha Pavla, Vladete Jerotića, Đure Šušnjića i mnogih drugih.

Očigledno je da Kajtezova knjiga ima svojevrсни oblik dnevnika čitanja i iščitavanja. Čitanje je za autora neodvojivo od promišljanja i zapisivanja. Priroda i čovečiji život su nedočitana knjiga smisla. Kada god je potrebno autor priziva u sećanje i navodi referentne misli značajnih ljudi. Štaviše, na nekoliko mesta u knjizi on predočava intelektualni postupak kojim prilazi tumačenju i razumevanju pojava koje ispituje, tumači, objašnjava.

Bilo da se priprema za simpozijum na planini Tari ili izlaganje na naučnom skupu o obrazovanju i vaspitanju, Kajtez predočava čitaocima razne faze nastanka teksta i učešća u dijalogu. To je neobično, jer naučnici obično ne otkrivaju „tajne zanata“ primenjene u raznim etapama istraživanja. Početne ideje i kasniji proces oblikovanja teksta oni čuvaju od ljubopitljivih pogleda usredsređeni na krajnje rezultate. U završnoj kompoziciji teksta se instrumenti i tehnike njegovog nastanka obično više ne vide.

Autor, međutim, postupa suprotno. Iz stranice u stranicu on je usmeren koliko na neposredni utisak fokusirane pojave u vlastitom senzorijskom i senzibilitetu, toliko na metod i intelektualne trase otiskivanja pojave u pojmu. Tako nastaje melanž intelektualne i moralističke proze pokatkad čujne u sazvučju pastorage. Ditirambi prirodi i ode prirodnoj i ljudskoj bliskosti, naročito prijateljstvu, ipak ne idu nauštrb jednom, reklo bi se, naturalističkom, stoičkom i eko-filozofskom stavu da je čovek na početku i na koncu prirodno biće, i da bi antropogeni deo prirode trebalo da sačuva svoj dvostruki lik, jer prirodi može nuditi samo čovečanstvo. Pohvala prirode u detaljima i panoramskim prizorima izraz je autorove epikurejske težnje ka srođivanju onoga u sebi sa onim izvan sebe; slivanju i stapanju u prirodni amalgam postojanja.

Naposletku, u knjizi *Misao i kosmos* uočljiv je lični ton oslonjen na proživljeno iskustvo ne tako davnih sukoba i ratova na ovom tlu. Kajtezovo vojničko iskustvo prožeto je autorefleksijom svrhe i smisla mučnih dešavanja raspada prethodnog društva i države. Epohu posvemašnje destrukcije autor je teško podneo, ali je podneo. Reklo bi se da redovi ispisani u knjizi očituju težnju prevazilaženja tragične svesti individualno i kolektivno proživljene katastrofe. Najzad, može se reći da je uspešno prevazilazi, jer se apsolutom vere i etičkim relativizovanjem svakovrsnih nakaradnosti nadnosi nad onim što nije valjalo i još uvek ne valja. Ilija Kajtez to čini u plemenitoj nameri da bi sa uzvišenijeg motrišta jasnije sagledao ono izglednije i bolje, ne samo u dalekoj budućnosti, nego i vrlo skoro, možda već i danas.